

„VISAGALI ŽEMĖS DIEVE“
arba
„SENAI, BET DABAR“...

DANUTĖ MUKIENĖ

„Visagali žemės dieve, tu davei man Žemaitiją,
Žalią vandenį, kur žydi vieną kartą per metus,
Tamsų dangų, kai žaibuoja ir kai kiaurą naktį lyja
Ir lėtai siūbuoja vėjas pilkapių medžius retus.“

Stasė Lygutaitė

Skaitau tas eiles gal jau šimtą kartų. Skaitau, kartais ir mintyse jas kartoju – eidama, važiuodama, ilsėdamasi. Kai kalbėdama su Stase paklausiau, kas iš to, ką per savo gyvenimą parašė, labiausiai jai brangu, tiesaus atsakymo nesulaukiu, o man pačiai netyčia garsiai išsprūsta: „tu davei man Žemaitiją...“ Stasė šypsosi: iš bičiulio, literatūros kritiko, kartą girdėjusi, kad, parašius šį eilėraštį, jau būtų galima kitų poezijos knygų ir nebeleisti...

Kai parašė tą „Visagali žemės dieve“ buvo 1987-ieji. Tada knygų lentynoje jau gulėjo „Žalios žolės žaidimai“, pasaulį išvydę 1971 m., dirbant Skuodo rajono laikraščio „Mūsų žodis“ redakcijoje. Buvo ir 1975 m. išėjusi antroji poezijos knygelė – „Žiburyš tamsoj žibėjo“, ir trečioji – „Lengva saulė migloj“ (1979). Prie jų glaudėsi dar ir „Medis raudonom uogom“ (1983), „Danguje kaštonas žydi“ (1985). Vėliau pasirodė „Amžinoji žolynų šviesa“ (1988), „Rožė viduržiemio naktį“ (1991), „Vakaro nendrė“ (1996), „Iš buvusio dangaus“ (2003), „Amžinas esi, kol gyveni“ (2006), „Seniai, bet dabar“ (2010), į kurią atrinkti 1985–2010 m. sukurti eilėraščiai. Buvo dar ir vaikams skirta knygelė, o šiemet leidyklai „Homo liber“ nunešė naują eilėraščių pluoštą. „Surenku, kas spaudoje naujai paskelbta, iškerpu tai, ką norėčiau naujam leidiny matyti, pridėdu kas dar tik rankraštyje – kas dar neskelbta, ir nunešu redaktorei. Pasitikiu ja.“ Atsakingai dirba, pati leidinių sudaro. Aš ja pasitikiu...“

Na o tos eilės... Anot Stasės, jų negali nei užsakyti, nei numatyti. Ateina laikas ir jos atsiranda. Sėdi rašyti ne tada, kai nori, o kai negali nerašyti...

Vis dar rašo ranka. Ir, matyt, kitaip nerašys, kitaip rašant tas eilėraštis, tikriausia, net neatsirastų...

Apie tai, kad su kompiuteriu ir įvairiomis kitokiomis šių laikų naujovėmis nedraugauja, Stasė kalba šiek tiek šaipydama pati iš savęs. Jų jai tiesiog nereikia. Jos draugai – knygos. Skaito daug ir kasdien. O kaip kitaip? Tos knygos – juk jų autorių gyvenimai. Stasė nori juos pažinti. Žinodama ir pati gali imtis plunksnos, vesti kalbą toliau, ir skaitytojams kažką įdomesnio pasiūlyti. Tik kiek čia tų poeziją skaitančių Lietuvoje belikę... Bet... Daugiau ar ma-

Stasė Lygutaitė. 2012 m. rugpjūtis. Tomo Kapočiaus nuotrauka

žiau ją skaitys, o poetų bus ir jie rašys – tai juk jų gyvenimas ir jų kalba...

Vieno iš didžiausių savo kūrybos įvertinimų Stasė sulaukė 1986 m., kai jai buvo paskirta Salomėjos Neries premija. O brangiausia ar tik nebus 2011 m. gauta Jono Aisčio literatūrinė premija už poezijos knygą „Seniai, bet dabar“... Viskas dar taip gyva ir... gana netikėta. 2010 m. ši premija buvo skirta Justiniui Marcinkevičiui už knygą „Vėlyvo vėjo vėliavos“. Kartelę tąsyk labai aukštai pakėlė... Jono Aisčio premija skiriama už geriausias per pastaruosius dvejus metus išleistas poezijos, eseistikos, prozos, literatūros mokslo knygas.

Skaitytojams pristatant nominantų kūrybą, Kaišiadorių rajono internetinėje svetainėje www.kaisiadorys.lt buvo rašoma, kad „Stasės Lygutaitės-Bucevičienės poezija tarsi nutolusi nuo kasdieninio gyvenimo realijų, tačiau visu pločiu atsiremia į jas ir kyla vien iš jų. Taip, kaip aukuro dūmas kyla iš jame deginamos medžiagos, taip ir jos poezijos pasaulis – iš realiojo gyvenimo sampratų, gilesnio, labiau įprasminto ir filosofiskai apibendrinto jo suvokimo. Jos poetinių vizijų pasaką gaubia tam tikra paslaptis, nes nė vienas dailtas, o juo labiau reiškinys negali būti suvoktas „iki galo, iki visumos“. Jis mūsų akyse gali susidvejinti, įgauti mirguliuojančius, kartais net fantastinius kontūrus, naujai įprasminti savo buvimą. Poetės kūryboje ta pasaulio daiktų aura spindi ypač ryškiai. Dėl to, žvelgdami į rašytojos kūrybos esmę, galime galvoti, kad joje esama tam tikro primityvumo, iš kurio nepastebimai, tarsi koks pasaulio džinas iškyla ir plaukstosi tikroji poetinės kūrybos liepsna.“

(Nukelta į 58 p.)

Stepono Bagdono nuotrauka

(Atkelta iš 57 p.)

„Tai yra tyli gera poezija. Padengta visu savo gyvenimu. Taip ir matau juodu: S. Bucevičienę ir V. Skripką, vis kartu, einančius kažkur tolyn nykiam Kalvarijų turgaus rajone, būnančius kažkur kitur, ne čia, sumautam Turgaus rajone.“ – Tai vienas iš „Literatūros ir meno“ internetinio leidinio skaitytojų komentarų, paskelbtų šiame savaitraštyje 2008 m. vasario 8 d., Nr. 3176 išspausdinus pluoštą Stasės eilėraščių. Greta – kitas atsiliepimas (komentaras): „Trumpos eilėraščių eilutės, o talpios tartum apysaka.“ Ir dar vienas: „Kiek daug rudeniškos kancios su gyvenimo aistra, bet: „Tekėjo upelis, / Nendrės lingavo. / Ant karklo lapų / Spindėjo rasa“ – jauki vasara.“

O aš vis kartoju to „Visagali žemės dieve“ eilutes:

„Tu davei man sunkią meilę – tą vienintelę, tą vieną,
Vieną – ir žmonėms, ir medžiams, vieną – žemei ir
Dangums. Ten sraunus upelis bėga – visą dieną, visą dieną,
Bet liūdnom akim pažvelgsi – jis sustos ir susidrums.

Tu davei man ugnį, kalną, nuo kurio rytai prašvinta,
Tykų vakarą, kai ošia ir paparčiai, ir javai.
Ir tą keistą jausmo galią – viską, viską atsiminti –
Tartum kaltę, tartum bausmę ar palaimą man davei. [...]

Stasė sako, kad jau daug ką nebeapmėna, ypač iš vaikystės, bet, kai po kelių metų pertraukos vėl susitinkame Vilniaus senamiesčio kaviniukėje, praeina ir valanda, ir kita, o prisiminimų galo nematyti...

Mes abi iš tų pačių apylinkių, tos pačios apylinkės – Lenkimų

(Skuodo rajonas, pats palatvijs). Gimė ji 1936 m. birželio 15 d. Lenkimuose, tačiau ilgai čia neužsibuvo. Kur ten, tame Lenkimų miestelyje, stovėjo sodyba, kurioje gimė, kur gyveno jos taip mylima močiutė, jau nebeaprodytų – seniai tų namų ir pėdsako nelikę. Ryškiausiai iš tų metų prisimena močiutę. Buvo ji vokiečių kilmės, laikėsi kiek nuošaliau nuo vietinių gyventojų ir į šeimą atėjusiam Stasės tėvui ten nebuvo lengva tapti savu... Mylėjo Stasė močiutę labai, jautė, kad ir močiutė ją myli.

Neilgai Lenkimuose užsibuvo – tėvai išsikėlė gyventi į Būtingę, netoli jūros, o kartu su jais – ir vaikai. Iš metų, praleistų tame pajūrio kaimelyje, Stasei labiausiai atmintin įstrigo pirmosios Antrojo pasaulinio karo dienos: „kulkos zvimbė virš galvų tarsi žirniai...“ Prasidėjus karui, tėvai pasitraukė į Impiltį, netoli Laukžemės (dabar – Kretingos rajonas). Tie metai jos tėvams ir visai šeimai ar tik nebus buvę sunkiausi. Kai iš Mosėdžio Stasės mama gavo kvietimą atvykti gyventi į jos tuo metu jau sunkiai sergančio brolio ūkį ir perimti tą ūkį valdyti, mama, šiaip jau visada buvusi nuolaidi vyrui, kuris iš pradžių atmetė tą pasiūlymą, šį kartą laikėsi tvirtai: „tu kaip sau nori, o aš kraunuosi mantą ir važiuoju – vaikams gyventi reikia...“ Taip Stasė su tėvais ir dviem seserimis atsidūrė akmenuotoje Mosėdžio žemėje. Ta dėdės sodyba buvo ne pačiame miestelyje, o greta jo, Miesto Kalniškiuose (dabar ten Šačių gatvė). Dėdės sodyba šiose apylinkėse tais laikais buvo viena iš gražiausių – grindys, kaip sako žemaičiai, maliavotos, pamatai – plytų, kambariai šviesūs ir erdvūs. Ir knygų ten visada daug būdavo.

Dėdė greitai mirė ir Lygutų šeima čia liko visam laikui. Sujaukė gyvenimą tik sovietmečiu prasidėjęs melioracijų vėjus.

1955 m. Stasė Mosėdyje baigė vidurinę mokyklą, vėliau keletą metų (1956–1961) mokytojavo, o 1961 m. buvo pakviesta dirbti į Skuodo rajono laikraščio „Mūsų žodis“ redakciją. Dirbdama 1963 m. užbaigė liuanistikos studijas Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete.

Eilėraščius, kaip ir daugelis bendraklasių, rašinėjo dar mokydamasi vidurinėje. Iš Mosėdžio apylinkės Rukų kaimo kilęs, Mosėdžio mokyklą lankęs literatūrologas Ričardas Pakalniškis (1935–1994) yra rašęs: „Tais viltingais ir skurdžiais pokario metais [...] Mosėdžio vidurinės mokyklos literatams Stasei Lygutaitei-Bucevičienei, Romualdui Granauskui tiesiog pasisekė: aukštesnėse klasėse literatūrą dėstė iš Klaipėdos atvykęs talentingas mokytojas Alfonsas Šileikis. Mokyklos literatams, būnant vyresnėse klasėse, vadovavo gabus mokytojas A. Šileikis. Ir be vadovėlio jis sugebėdavo lakoniškai atskleisti rašytojo gyvenimo prasmę ir jo kūrybos žavesį, ugdyti meilę literatūrai, įskelti kūrybinę kibirkštį.“ Stasė lankė A. Šileikio vadovaujamą literatūrų būrelį, ten formavosi ir jos požiūris į kūrybą. Tas mokytojas ištis buvo tikra dovana literatūra besidomintiems vaikams. Moksleiviai jį buvo tiesiog įsimylėję. Stasė prisimena: „Kai jis išvyko ir literatūrą atėjo dėstyti, literatūrų būreliui pradėjo vadovauti kitas mokytojas, per jo pamokas ir būrelio užsiėmimus sėdėdavome persikreipę, nepatenkinti.... Kokie bjaurūs tada buvome... Vis mąstydavau apie amžinybę, vis bandydavau suvokti, kas ten, toje begalybėje... Niekaip negalėdavau suprasti bendraamžių, kurios neskaityo knygų, apie vestuves vis svajoja... Atrodydavo, kad su jomis nėra net apie ką kalbėti... Tokia tada buvau. O atsitiko taip, kad ištėkėjau bene pirmoji iš savo buvusių klasiokių...“

Pirmuosius eilėraščius spaudoje Stasė paskelbė 1957-aisiais, praėjus dvejiems metams po vidurinės baigimo. Kiek prisimena dabar, tokį žingsnį žengti ryžosi prikalbinta savo draugių... Po kurio laiko apie savo poeziją ji parašys: „Kiekvieną dieną į seną pasaulį įeini kaip į naują – kaip į neregėtą mišką, įsiklausai kaip į negirdėtą

melodiją, pajunti kaip neparašytą eilėrašį. Viršum skubančios Vilnios vakarais pasikelia miglos, sklendo dangaus aukštybėse paukštis, ritmingai plaka žmogaus širdis. Tyliai priartėja prie tavęs kažkas didis ir užvaldantis sielą, dar ne žodžiu, nei jausmu netapęs. Žiūri į tolumą lyg į negirdimai einantį laiką, kol grafiška medžio šaka, vakaro debesų spalvos virsta eilėraščiu.“

O Žemaitijoje...

„Danguje ten visos žvaigždės pateka. Ir būna gera.
Tik viena karšta nupuola, kai liūdi, po kojom tau.
Ten kaip rasą, ten kaip smėlį, kaip skaisčių lelijų kerą,
Ten kaip sopulį, kaip alkį aš gimtinę pajutau.

Visagali žemės dieve, tu davei man Žemaitiją,
Baltą gėlę, kur pražįsta kumeliuko kaktoje,
Ramią dieną, sausą eglę, kur senoj dainoj atgyja,
Ilgesingą paukščio giesmę naktį eglėje toje.“

1976 m., kai Stasė dar dirbo Skuodo rajono laikraščio redakcijoje, ji buvo priimta į Lietuvos rašytojų sąjungą. Einant metams, poezijos kraitė didėjo. Skuodas, jos žemė, kurioje pati išaugo ir sūnų išaugino, kur gyveno jos seserys, kur plyti laukai, kuriais gali eiti, eiti ir nepaklysti, kur kiekvieną pavasarį žolė naujai sužaliuoja ir paukščiai pragysta, kur gali jaustis savas iki pat kraujo gėlmės, vieną dieną ėmė veržti... 1979 m., kai sūnus jau buvo suaugęs, ryšiai su vyru nutrūkę, Stasė pasuko į Vilnių. Sunkus tai buvo laikas... Apie tai, kodėl prikaltinta draugės Almos ryžosi palikti Skuodą, Stasė nelinkusi kalbėti. Taip turėjo būti... Iš pradžių apsigyveno Almos šeimoje, jų bute, vėliau ir pati butuką Kalvarijų gatvės rajone gavo. Dirbo biuletenio „Buitis“ redakcijoje. Vedė ją. Kartu su ja – ir Alma, ta pati, kuri jau prieš keletą metų sugrįžo į Mosėdį ir visam laikui atgulė senosiose miestelio kapinėse...

Su artimiausiais žmonėmis skirtis sunkiausia. O praeinantys metai ne vien Almą iš šio ir kartu iš Stasės gyvenimo išplėšė...

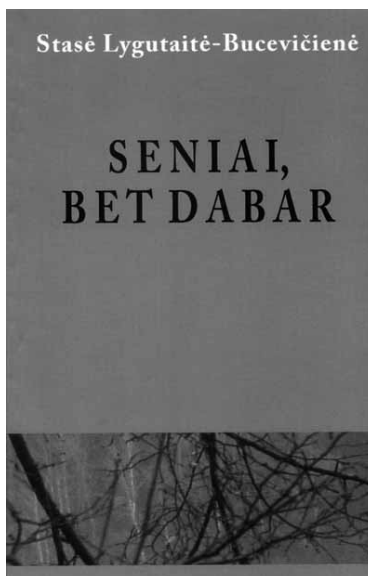
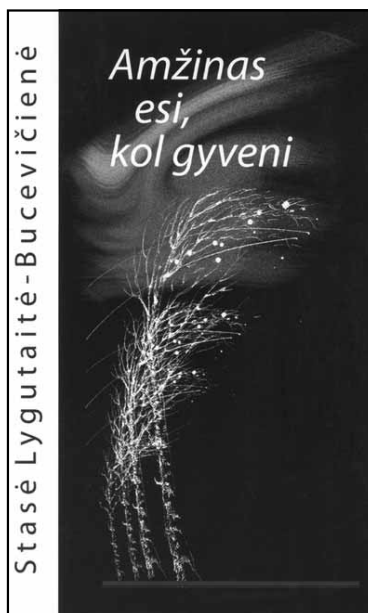
Bandau tą režiantį netekties skausmą įskaityti Stasės paskutiniųjų metų eilėraščiuose. Tačiau... Net kai ir žinai, kodėl labiausiai galėjo skaudėti, ne visada gali rasti eilutes, kuriomis tą gyvenimo patirtį galėtum identifikuoti... Ir vis dėlto žinai, kad ten apie tai...

Leidinyje „Rašyk.lt“ www.rasyk.lt paskelbtame Stasės knygos „Vakaro nendrė“ (1996) pristatyme, kurį galima ir recenzija pavadinti, rašoma (žr. <http://www.rasyk.lt/knygos/vakaro-nendre/2738.html> 2012-08-02): „Veltui ieškotume poetės knygelėje subtilių sentencijų, painių apibendrinimų, poetinius kazusus imituojančių žodinių ir mintinių labirantinio pobūdžio įmantrybių. Visai ne tokio realaus ir įsivaizduojamo pasaulio sampratos užima rašytojos kūrybinio lauko erdvę. Jai būdingas paprastų paprasčiausio, visiems žinomo ir girdėto daikto ar situacijos hipertrofijos, kurios pamažu ryškina, kapojamos, ištempiamos arba nutraukiamos. Dėl to jos įgauna nelauktą filosofinę prasmę, atsiremia į pasaulį kitokia plokštuma, apsipila kitomis spalvomis.“

Kiekvienas eilėraštis parašytas ir sudėtas taip, kad jame gali išgirsti ir pajusti visą žmogaus pasaulį, bet tai daugiausia yra ne daugiabalsė simfonija ar trankus daugiainstrumentinis maršas, o subtiliai ir plačiais diapazonais skambanti vieniša styga, kuri savo turinį išreiškia tarsi slysdama per laiko tėkmę, per įvykius ir žmones. Dėl to vaizdas formuojasi ne iš vienkartinio momentinio atskiros eilutės ar posmo įspūdžio, o iš viso nueito kelio, išklausias visą vienišos stygos skambinamą melodiją, palyginus pradžios ir pabaigos derinius. Perskaitęs trumpesnį ar ilgesnį eilėrašį, nesukbėkime akis išdegę tolyn, o sustokime, pamąstykite ir tik tada galėsime pajusti visą žodžių jėgą, paskleistus niuansus, interpretavimo plotį, išsiliejusios minties skaidrų plakimąsi. Štai, kad ir tas – „ir niekas nebekelia liūdesio“: 1. *Ruduo/ Tarp mūsų –/ Nei siena./ Neperkopsi./ Nebekelsi./ Sutramdytas laikas/ Žaizaruodamas tyvuliuoja/ Aplinkui/ Nei vakaro ežeras –/ Lygus ir nesudrumsčiamas./ Tu ten gyveni/ Su margu akmenėliu./ Su vėju./ Su nutykusiais maldais./ Su miegančiu baltu paukščiu./ Tu ten/ Gyveni./ Iš anksto/ Viską žinodamas.*

2. *Rudens vakarais/ Meilė/ Visuomet/ Yra/ Arti/ Didžiausios nelaimės.*

3. *Naktį į langą stiklą/ Ilgai tu žiūri –/ Tarytum/ Į seną ir tamsų/ Veidrodį./ Bet/ Ten nieko nėra./ Jokio atspindžio –/ Nei moters silueto,/ Nei miegančio vaiko/ Žaisliuko./ Viskas/ Amžinai/ Pasili-*

Stasės Lygutaitės knygu „Vakaro nendrė“ ir „Seniai, bet dabar“ viršeliai

ko/ Antrojoje lango pusėj./ Ir niekas/ Šią naktį tau/ Nebekelia liūdesio./ Ir niekas/ Nebekelia/ Liūdesio./ Tu gyveni/ Ramybėje.

Štai kokia ilga „ramybės“ melodija ir kokiais vingiais besisukdama ta vienišoji styga išskambina mum gyviesiems mirties ir pomirtinio gyvenimo prasmę. [...]

Ar nebus šios eilutės taikliausiai apibūdinančios visą Stasės kūrybą. Įsiskaitykime į ją:

(Nukelta į 60 p.)